

BABEŞ-BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM
TÖRTÉNELEM ÉS FILOZÓFIA KAR
KOLOZSVÁRI MAGYAR TÖRTÉNETI INTÉZET

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA DOLGOZAT
TÖRTÉNELEM ÉS KULTURÁLIS TURIZMUS SZEKCIÓ
CSÍK VÁRMEGYE LEGNAGYOBB ADÓFIZETŐI 1887–1918 KÖZÖTT

TÉMAVEZETŐ:

dr. PÁL JUDIT

EGYETEMI PROFESSZOR

SZERZŐ:

KARDA KRISTÓF

TÖRTÉNELEM, III. ÉV.

KOLOZSVÁR

2024

I. Bevezetés

A kutatás témája

Kutatásom témája a Csík vármegyei legnagyobb adófizetők vizsgálata az 1887–1918 közötti időszakban. A legnagyobb adófizetők nem csak a gazdasági, hanem egyúttal a társadalmi elitet képezték és jelentős szerepet játszottak a vármegye gazdasági, társadalmi és politikai életében. A kutatásom célja ennek a Csík vármegyei elit csoportnak a feltérképezése. A kutatás a legnagyobb adófizetők vagy más néven a virilisek névjegyzékei alapján történik. Ezeket a névsorokat évente állították össze, és a listán szereplők felvételt nyertek a vármegye törvényhatósági bizottságába (ők képezték a bizottság felét). A listák a Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Levéltárában találhatók.¹

Először azt mérem fel, hogy Csík vármegyében mennyi adót fizettek be a virilisek, és ennek alapján hol helyezkedik el a vármegye az országos átlaghoz viszonyítva. Megfigyelem az adóátlagok változását az évek során és megvizsgálom, hogy milyen mértékben növekedtek az adóösszegek az évek múlásával. Azt is fontosnak tartom megtudni, hogy mekkora adóval lehetett felkerülni erre a listára, és melyek voltak a legnagyobb összegek, amelyeket befizettek. Szintén vizsgálom, hogy az egyes személyek hány alkalommal szerepelnek a listákon, illetve milyen mértékben cserélődnek a személyek. A legtöbbször előforduló személyek életútját röviden ismertetni fogom.

Ugyancsak vizsgálom a legnagyobb adófizetők származását és foglalkozását. Azt szeretném megtudni, hogy a különböző foglalkozási kategóriákba hány személy sorolható be, mely kategóriában szerepelnek a legtöbben és miért. Különösen érdekel, hogy hány oklevéllel rendelkező személy szerepel a legnagyobb adófizetők között (ezeknek az adóját duplán számították be). Ennek nyomán kiderül, hogy a legnagyobb adófizetők között milyen mértékben képviselteti magát az értelmiségi és a hivatalnoki réteg. A különböző etnikumok, mint például az örmények és zsidók szerepére is kitérek, és röviden bemutatom, hogy milyen szerepük volt a vármegye gazdasági életében.

Azért választottam ezt a témát, mert érdekel a dualizmus korszaka és a Csík vármegyével kapcsolatos kutatások. A legnagyobb adófizetőkről ugyan már több írás született, de még nem foglalkoztak csík vármegye legnagyobb adófizetőivel. A kutatásom ebből a

¹ Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Levéltára (Arhivele Naționale Române, Serviciul Județean Harghita, a továbbiakban: RNL HML). Nr. 7 Csík vármegye. Alispáni iratok (Prefectura Județului Ciuc. Subprefect).

szempontból hiánypótló feladatot lát el. Egy nagyobb kutatás során össze lehetne hasonlítani a kutatásom eredményeit más vármegyékre végzett kutatásokkal.

Közigazgatási keretek

A kiegyezést követően újjászervezték a törvényhatóságokat Magyarország után Erdélyben is. A székely székekben ekkor még a tisztviselőket szabadon választhatták.² Hamarosan azonban változás következett be. Az 1870–1871-es törvények a közigazgatás modernizálását és egységesítését szolgálták. A törvényhatóságok egységes belső szervezetet nyertek, de csökkent a hatáskörük. A törvényhatósági bizottságok átvették a széki gyűlések szerepét. A cél az volt, hogy a törvényhatóságok hatékonyabban tudják ellátni a feladataikat és végrehajtani a kormány rendeleteit.³

A megyei vagy széki képviselőtestületek, az úgynevezett törvényhatósági bizottságok félig választott tagokból és félig a legnagyobb adófizetőkől, vagyis a virilisekből kerültek ki. A virilizmus bevezetése megosztó intézkedés volt, mivel ellenkezett a képviseleti rendszerrel. A kormány szerint így tudják magukat megfelelően képviseltetni az ipar és kereskedelem, valamint az értelmiség képviselői is, mivel az értelmiségiek adóját kétszeresen számolták be. Az ellenzék szerint a virilizmus intézménye akadályozza a demokrácia kibontakozását.⁴

A kiegyezést követően pár évig megmaradtak még a történelmi székely székek, de hamarosan új területi közigazgatási rendszert vezettek be. 1876-ban a székely székeket felszámolták és vármegyékké alakították át őket. Székelyföldön négy vármegye jött létre: Háromszék, Csík, Udvarhely és Maros-Torda vármegyék. Csík vármegyében ment végbe az átalakulás a legegyszerűbben, mivel az új vármegye Csíkszékből és Csíkszeredából állt, tehát nem olvasztották össze más törvényhatóság részeivel. Csík vármegyét négy járásra osztották: Kászon-Alcsíki, Felcsíki, Gyergyószentmiklósi és Gyergyótölgyesi járásokra. Az 1876-ban életbe léptett közigazgatási átszervezés következtében Székelyföld, mint sajátos közigazgatási

² Pál Judit: A székely székek tisztikarának változásai a reformkortól a kiegyezésig (1840–1867). *Erdélyi Múzeum* 83. évf. (2021) 1. sz. 101.

³ Uő: A Székelyföld metamorfózisa. In: Bárdi Nándor–Pál Judit (szerk.): *Székelyföld Története III. kötet 1867-1990*. Székelyudvarhely, 2016, MTA BTK–EME–HRM. 24.

⁴ Uo. 25.

terület végleg megszűnt.⁵ Csík vármegyében eleinte csak Csíkszereda volt rendezett tanácsú város, majd 1907-től Gyergyószentmiklós is azzá vált.⁶

A vármegyék élén a főispánok álltak, akiket az uralkodó nevezett ki. A főispán a végrehajtó hatalom képviselője volt és széles kijelölési joga volt a tisztújításokon. A vármegye tulajdonképpeni igazgatása az alispánok feladata volt, akit a szolgabírókkal és jegyzőkkel együtt a vármegye törvényhatósági gyűlése választotta meg. Az új hivatalok létesítse a hivatalnoki réteg növekedésével járt együtt.⁷

Kutatástörténet

A legnagyobb adófizetőkkel elsőként Vörös Károly foglalkozott, aki Budapest legnagyobb adófizetőit kutatta 1973-tól egészen 1917-ig.⁸ A vármegyei legnagyobb adófizetőkkel először Feiszt György és Kosján László foglalkozott, akik egy felvidéki és egy dunántúli régiót vontak vizsgálat alá. A vizsgálat során az 500 forint, illetve 1000 korona összeget állapították meg választóvonalnak. Ők elsősorban a polgárosodás folyamatainak feltárása érdekében végezték a kutatást. Azt a következtetést vonták le, hogy az évek során a vizsgált régiókban a földbirtokosok aránya csökkent, de arányuk még 1914-ben sem csökkent 50% alá. A tanulmány a zsidóság térnyerését állapítja meg az értelmiségi pályán, főleg az ügyvédek körében, de a kereskedelmi foglalkozási csoportot is 95%-ben zsidók alkották.⁹

Erdélyre vonatkozóan Gyáni Gábor vetette fel a virilis jegyzékek vizsgálatát a városok polgárságának az elemzésére, de nem került sor névjegyzék alapú kutatásra.¹⁰ A két törvényhatósági jogú város esetében később készült ilyen kutatás. Ferenczi Szilárd¹¹ és László

⁵ Uo. 28–29.

⁶ Uo. 163–164.

⁷ Uo. 36–37.

⁸ Vörös Károly: *Budapest legnagyobb adófizetői 1873-1917*. Budapest, 1979, Akadémia Kiadó.

⁹ Feiszt György, Kosján László: A gazdasági elit kutatásának néhány kérdése a virilisjegyzékek alapján. In: Á. Varga László (szerk.): *Rendi társadalom-polgári társadalom Supplementum*. Debrecen, 1995, Csokonai Kiadó. 483–486. Feiszt és Kosján három mintaév alapján kutattak: 1880, 1900, 1910.

¹⁰ Gyáni Gábor: A középosztály és a polgárság múltja különös tekintettel a dualizmus kori Erdélyre. In: Pál Judit, Fleisz János (szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Csíkszereda, 2001, Pro-Print Könyvkiadó. 157–177.

¹¹ Ferenczi Szilárd: Adatok a kolozsvári virilizmus történetéből (1872–1917). *Erdélyi Múzeum*, 72. évf. (2010), 1–2. sz. 17–29.

Lóránd¹² vizsgálta meg Kolozsvár és Marosvásárhely virilis jegyzékeit szintén mintaévek alapján.

Legutóbb Nagy Botond Háromszék vármegyére végezte el a virilisek alapos kutatását. Ő már más módszertant alkalmazott, nem mintaévek szerint kutatott, hanem 1871–1918-ig minden év virilis jegyzékét felhasználta a kutatása során. Arra a következtetésre jutott, hogy az 1880-as évektől nem nőtt jelentősen az adóösszeg 1914-ig, amit egyrészt a székely vármegyékre jellemző általános gazdasági környezettel magyaráz, másrészt azt állapítja meg, hogy a korszakban a hivatalnokok és értelmiségiek adóalapjának jelentős részét a földadó tette ki.¹³ Tanulmánya képezi számomra a fő viszonyítási alapot.

Források

A forrásaim több helyről származnak: a levéltári iratokból és sajtóban talált jegyzékekből. A levéltárban fellelt virilis-jegyzékeket a Csík vármegyei alispáni iratoknál találtam.¹⁴ A levéltári névjegyzékek mellett található levelezésekből és iratokból is használtam fel néhányat. A sajtóban talált jegyzékek nagyrésze a *Csíki Lapokból* származik, de van a *Székely Nemzetből*, *Székelységből*, *Csíki Hírlapból* és *Gyergyó* című hetilapból is. A személyek pontosabb azonosítása érdekében a sajtóban talált információkat használtam fel, amelyek megjelennek a bibliográfiai tételek között. A források feldolgozása Excel táblázatok segítségével történt.

Kutatásomnak van egy kvantitatív és egy kvalitatív része is. Módszertanilag igyekeztem Nagy Botond módszereit követni, éppen ezért én is 1887–1918 között minden évet megvizsgáltam, nem csak mintaéveket használtam. Az 1887 előtti listákat nem találtam sem a levéltári iratok közt, sem a sajtóban. Az említett időintervallumból egyedül az 1895-ös év hiányzik, mivel nem találtam meg erre az évre a megfelelő listát. A listák feldolgozása során választóvonalat alkalmaztam a rendes tag, illetve póttagok között, tehát a póttagok nem szerepelnek a feldolgozásban.

A listák feldolgozása problematikus több szempontból is. Egy teljes listán szerepel az adózó személy neve, lakhelye, foglalkozása, és annak feljegyzése, hogy kétszeresen vagy

¹² László Lóránt: Marosvásárhely legnagyobb adófizetői 1881–1916 között. Uo. 30–41.

¹³ Nagy Botond: *Háromszék legkedveltebb adóalanyai 1871–1918*. In: Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Elitek Háromszéken a 19–20. században. A politikai, gazdasági, egyházi és kulturális élet szereplői. Tanulmányok*. Csíkszereda, 2015, Háromszék Vármegye – Pro-Print. 125–176.

¹⁴ RNL HML. Nr. 7 Csík vármegye. Alispáni iratok.

egyszeresen fizeti az adót, és ha kétszeresen fizeti, akkor milyen oklevéllel rendelkezik. A listák változatosak, minden listán nem minden említett adat található meg. Például a 31 listából csak 17-en található meg a listán szereplő személyek foglalkozása. Majdnem minden listán szerepel azonban az adat, hogy az illetők kétszeres adóval kerültek-e fel a listára és milyen oklevéllel rendelkeznek. Emiatt könnyebb az értelmiségi réteghez tartozó személyeket beazonosítani. Jóval problematikusabb azonban a foglalkozásokat megállapítani a birtokosok és kereskedők esetében, mivel sok esetben nem lehet teljesen elkülöníteni ezt a két foglalkozást. Egy személy egyik évben megjelenhet birtokosként és másik évben kereskedőként. Főképpen az első években használták a birtokos és kereskedő megnevezést egyszerre egy személyre. A személy foglalkozásának meghatározását az szerint végeztem, hogy melyik kategóriánál jelent meg legtöbbször. 1904 után már próbálták a birtokos vagy kereskedő kategóriába egyértelműbben besorolni az embereket. Kolozsvár esetében is előfordultak hasonló esetek: kereskedők, iparosok vagy más foglalkozásúak más alkalommal háztulajdonosként jelentek meg a listán.¹⁵ Nyilván esetünkben is a földbirtokos előkelőbbnek számított a kereskedőnél, ezért a módosabb és birtokot vásárolt kereskedők sok esetben ezt preferálták.

Az adóösszegeknél pár esetben felmerül, hogy elírás történt, mivel a nevek a befizetett adóösszeg alapján csökkenő sorrendben jelennek meg. Azoknál az éveknél, ahol több forrás állt rendelkezésre, ott meg tudtam bizonyosodni, hogy elgépelésről van szó, és javítottam az összegeket. Szintén azoknál az éveknél, ahol több forrás is van, ott a legújabb lista szerint használtam fel az adatokat. Legújabb listáknak a később közzé tett listákat vettem, mivel azokat már kiigazíthatták a korábbi listához képest. Régebbi listákat is fel tudtam használni egyes éveknél az adatok kiegészítésére (például foglalkozás vagy lakóhely).

A lakóhelyek három kivételével mindegyik listán megtalálhatók. A lakóhellyel kapcsolatban az a probléma jelenik meg, hogy egy adott személynek évről évre változhat a lakhelye. Vagy elköltözött, vagy több településnél fizetett be adót, és ezért jelenik meg más településeknél is. Általában a változások egy adott régió belül vannak, szomszédos települések szoktak változni. Egy adott személy lakóhelyének azt a települést tekintettem, ahol a legtöbbször fordult elő. Érdekes megfigyelni például Dájbukát D. Antal kérvényét, melyből kiderült, hogy 1905-ben hat különböző településen is fizetett adót: Csíkszépvízen, Csíkszentmihályon, Csíkmadarason, Csíkvacsárcsiba, Csíkdánfalában és Gyimesfelsőlokon.¹⁶

¹⁵ Ferenczi: i.m. 19.

¹⁶RNL HML. Nr. 7. 1906/523.

Egyes listák nem teljesek, van, ahol hiányzik egy-egy személy, valószínűleg a másolás közben kifelejtették. Egyes esetekben egy tételnél két név is megjelenik, valószínűleg két családi vagy rokoni kapcsolatban lévő személynek együtt számították be az adóját. A kiskorú gyermek adóját is beleszámolták az apa adójába ezért jelenik meg két keresztnév is egy tételnél.¹⁷ A szépvízi Zakariás családoknál több személy ugyanazt a keresztnévet viseli, ezért valahogyan meg kellett különböztessék egymástól különböző a családokat. Például Zakariás Kristóf fiait úgy különböztették meg, hogy felvették nevükhöz az apjuk keresztnévének kezdőbetűjét, így Zakariás K. Antal és Zakariás K. Lukács nevek jelennek meg. Ezt alkalmazták más családoknál is, például megjelenik Zakariás L. és Zakariás J. Antal is.

¹⁷ Magasvári Adrienn: Virilizmus és adózás a polgári korban. In: Czene-Polgár Vikória–Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes (szerk.): *Mérföldkövek az adó és vámigazgatás történetéből*. Budapest, 2017, Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata.

II. Csík vármegyei virilisek

A törvényhatósági bizottságok létszámát úgy határozták meg, hogy minden 500 lakos után kellett egy törvényhatósági tagot állítani. Csík vármegyében 216-tagban határozták meg a törvényhatósági bizottság létszámát. Az 1886. évi XXI. törvény előírta a bizottság létszámának 10 évenkénti felülvizsgálatát, vagyis a népszámlálásokhoz való igazítást.¹⁸ Csík vármegyében az 1890. évi népszámlálás szerint 114.110-en laktak.¹⁹ Ez szükségessé tette a bizottsági tagok számának növelését. 1896-tól 234-re emelték a bizottsági tagok számát, de utána ezen 1918-ig nem változtattak. Tehát 1896-ig 108, utána pedig 117 virilis jelenik meg a névjegyzékeken egészen a korszak végéig.

A listákat a pénzügyigazgatóság állította össze, majd a megyei igazoló választmány ellenőrizte és tette közzemlére a vármegyeházánál. Ezeket a listákat általában szeptemberben állították össze és hozták nyilvánosságra. Megállapítottak egy bizonyos időszakot, eleinte 15 napon keresztül tették közzemlére a listát, később 8 napon keresztül. A meghatározott időszakban lehetett a kétszeres adó beszámítását kérni, aki rendelkezett a megfelelő oklevéllel. Akik elmulasztották a kétszeres beszámítást kérni, azok elvesztették ezt a jogukat. Ebben az időszakban lehetett fellebbezni is az igazoló választmánynál a névsor ellen, ha az adott személy úgy vélte, hogy kihagyták őt vagy rosszul számították be az adóját. Példát is lehet találni olyan esetre, amikor egy kétszeres beszámításra jogosult nem jelentette be időben az igényét, és elvesztette ezt a jogát. 1915-ben dr. Csedő András ügyvéd fellebbezett a lista ellen, de fellebbezését elutasította az igazoló választmány azzal az indokkal, hogy a meghatározott időben nem jelentette be igényét a kétszeres adó beszámítására.²⁰ Egy 1906-es jegyzőkönyv szerint több személynek elutasították a fellebbezését, mivel nem a meghatározott idő alatt nyújtották be ezeket a fellebbezéseket.²¹ Van példa sikeres fellebbezésre is, Karácsony Józsefnek 1915-ben elfogadták a fellebbezését, mivel bizonyítani tudta, hogy mennyi adót fizet és hogy tanári oklevéllel rendelkezik.²²

1917-ben találhatók olyan kérvények, amelyekben több személy is kérte a kétszeres adóbeszámítást, például 41 csíkszeredai lakos jelenik meg az egyik ilyen kérvényen. Ezen a

¹⁸ Nagy Botond: i.m. 2.

¹⁹ *Magyar Statisztikai Évkönyv*. 2. Új folyam (1894). Budapest, 1895, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája. 19.

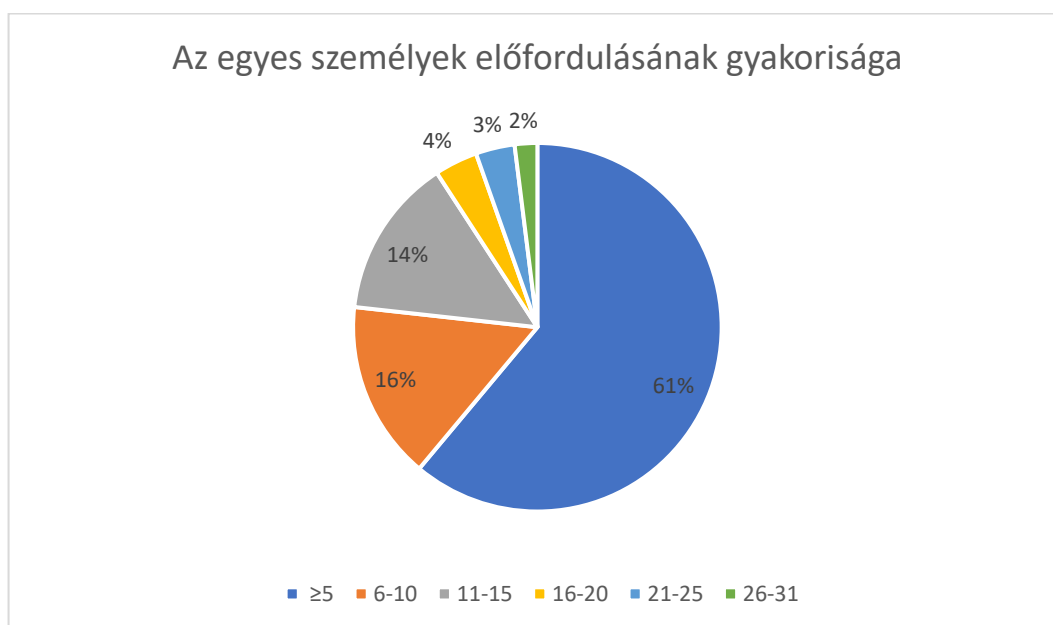
²⁰ RNL HMH. Nr. 7. 1915/304.

²¹ Uo. 1906/523.

²² Uo. 1915/304.

listán bírák, ügyvédek, közjegyzők is megjelennek.²³ Ugyanebben az évben 25 gyergyószentmiklósi személy is kérte a kétszeres beszámítást, köztük megtalálhatóak több szakma képviselő, ügyvédek, orvosok, lelkészek, iparkamarai tagok, egy járásbíró, egy közjegyző és egy gyógyszerész is.²⁴

A vizsgált 31 év listáin összesen 555 személy szerepel. Ebből 366 egyszeresen és 189 kétszeresen beszámított adóval szerepel. 555 személyből 339 öt vagy annál kevesebb alkalommal szerepel a listákon. Ez a teljes szám több mint felét teszi ki, pontosabban 61%-ot. 149 személy csak egyszer szerepel. Ezek a számok arra engednek következtetni, hogy a listákon elég gyakran cserélődtek a szereplők, és sok volt az olyan, akik csak párszor tűnnek fel ezeken a listákon. 6-10 alkalommal 87, 11-15 alkalommal 78, 16-20 alkalommal 21, 21-25 alkalommal 19 és 26-31 alkalommal 11 személy jelenik meg. Csak egy személy van, aki minden alkalommal, vagyis 31-szer szerepel, ez a személy pedig nem más, mint Mikó Bálint, aki 1882 és 1905 között Csík vármegye főispánja volt.²⁵

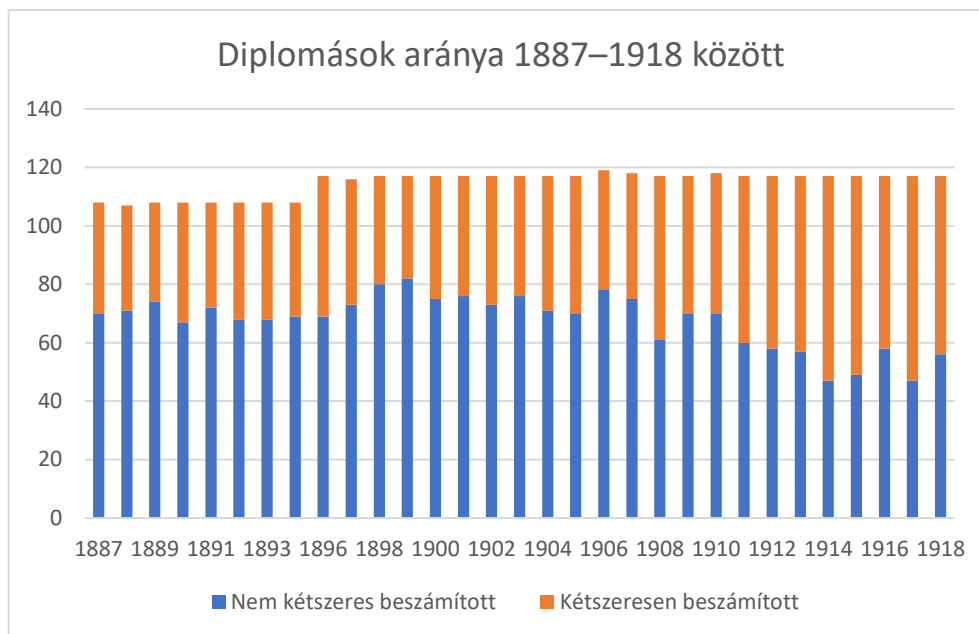

1. ábra

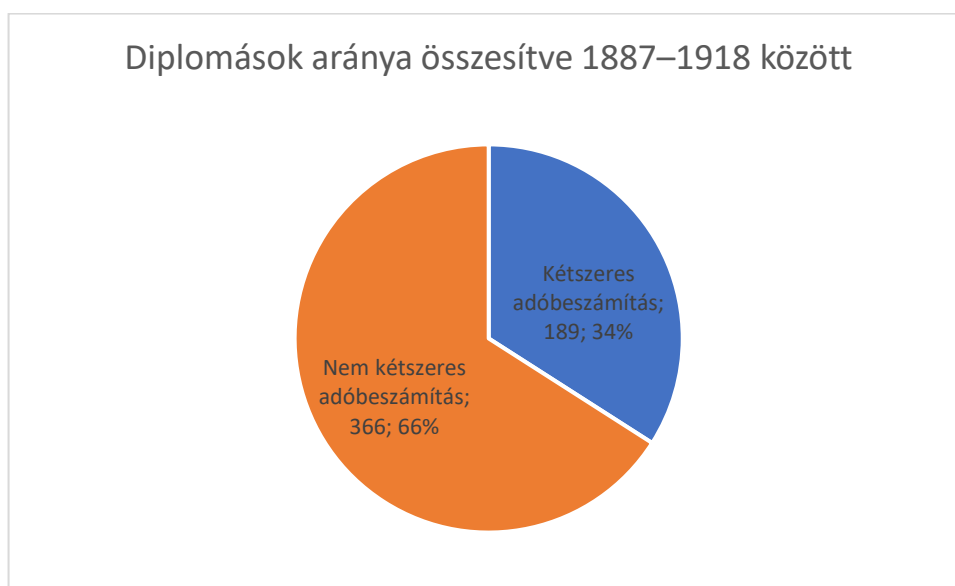
²³ RNL HMH. Nr. 7. 1917/129.

²⁴ Uo. 1917/129.

²⁵ Lásd Pál Judit: Erdélyi főispánok a Tisza-éra végén (1890–91). I. *Korunk*, harmadik folyam, XX. évf. (2009 március) 3. sz. 54–62.

2. ábra

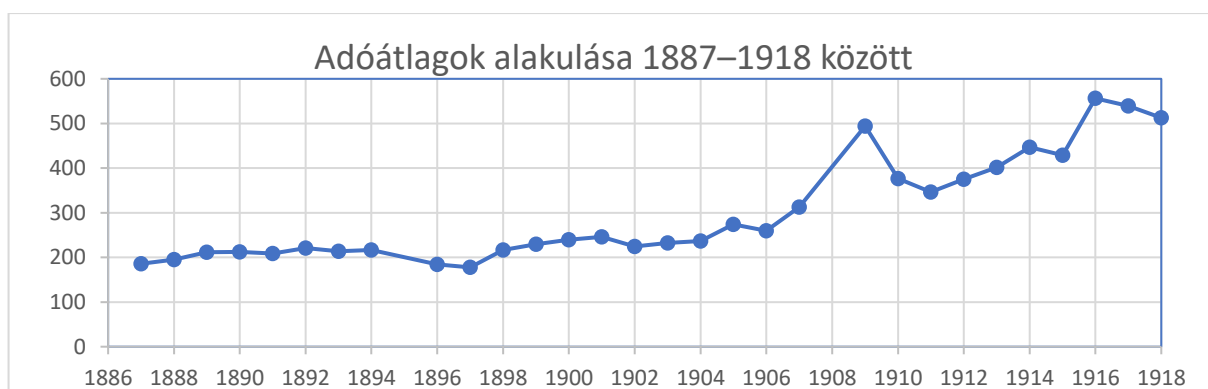
3. ábra

A virilisek által fizetett adó összegének változása

Az adóösszegeket vizsgálva megállapítható, hogy ez az évek során növekedő tendenciát mutat, annak ellenére, hogy egyes évben kisebb átlag jön ki, mint az előtte lévő évben. Például 1894-es évben 216 forint volt az átlag, 1896-ban 184-re esik vissza, 1897-ben pedig már 177-re, de 1898-ban újra 216 forint az átlag és nem esik 200 alá a következő években.²⁶

²⁶ Az összeget az összehasonlítás kedvéért forintban adom meg a korszak végéig (1 forint = 2 korona).

A legalacsonyabb átlagot 1897-ben találjuk 117 forinttal, a legmagasabb átlagot pedig 1916-ban 556 forinttal. 1909-es évben megfigyelhető egy nagyarányú emelkedés, amely részben annak is köszönhető, hogy az 1909. évben volt a második legnagyobb adó, amit befizetett egy személy a vizsgált időszakban. Idősebb Márton Lajos birtokos ekkor 9569 forint adóval vezette a listát. Érdekes megjegyezni, hogy Márton Lajos 1908-ban 15848 forint adót fizetett be, amely a vizsgált évek közül a legnagyobb összeg.²⁷ A következő években már sokkal kisebb adóösszegekkel jelenik meg az említett személy. Tehát az adóátlagok a vizsgált időszakban 117 és 556 forint között mozogtak. A 30 év átlaga egy virilisre 299 forintot tesz ki.

4. ábra

A listára eleinte már 100 forint körüli adóval fel lehetett kerülni. Ehhez 1912-től már 200 forint körüli adó szükségeltetett. Az, hogy mennyi adóval lehetett felkerülni a listára, évenként változott, a fluktuáció ellenére az összeg idővel egyre nőtt. Ez az ingadozás jól megfigyelhető a következő példán. A legelső vizsgált listára 1887-ben 96 forinttal került fel a legutolsó személy, míg az 1903-ban 76 forinttal, ami a vizsgált évek közül a legkisebb összeg. Az ingadozások ellenére nőtt az összeg, 1916-ban a legutolsó személy 241 forinttal került fel a listára, amely a legmagasabb összegnek számít a vizsgált évek közül. Ez a növekedés nem csak a háború következményének tekinthető, mivel már 1913-ban is 207 forinttal került fel az utolsó tag a listára.

Érdemes megfigyelni a Mélik család adózását. Id. Mélik István 1887-től 1896-ban bekövetkezett haláláig vezeti a listákat. A 9 év alatt átlagosan 2524 forint adót fizetett. A fia ifj.

²⁷ Az 1908-as évből csak olyan listát találtam, amelyen nem szerepel az adóösszeg, csupán a személyek nevei és lakhelyei, viszont a *Gyergyó* nevű hetilapban leközölték, hogy az első és utolsó tag mennyi adóval szerepel. *Gyergyó*. 7. évf. (1907) 39. sz. 3.

Mélik István 12 alkalommal vezette a listákat és átlagosan 2689 forint adót fizetett. Az örömeny származású Mélik család jól ismert volt Csík vármegyében.

A Mélik család 1771-ben jelent meg először Gyergyószentmiklóson, de Mélik István és Kopacz Mária az 1800-as évek elején már Gyergyóremetén laktak. Kereskedésükkel és a jól működő kocsmájuknak köszönhetően jelentős vagyont halmoztak fel. A vagyont tovább gyarapította az utód, id. Mélik István (1827–1896) és felesége, Lázár Matild, akik pénz- és állatkölcsonzéssel, valamint élőállat kereskedéssel foglalkoztak. Mélik István létrehozta a „Mélik István és Társa” Részvénytársaságot, amelyiknek fő tevékenysége a tutajozás és fával való kereskedelem volt.²⁸ Az 1897-es *Gazdacímtár* szerint id. Mélik István összesen 1496 hold földet birtokolt.²⁹ Területeik kiterjedtek Borszék, Tölgyes és Bélbor térségére is. Birtokaik voltak még Gyergyószentmiklóson, Alfaluban, Hollóban és Szászrégenben. Borszéken éttermük és szállodájuk volt. Egy nem túl pontos helytörténeti munka szerint: „Íme, néhány tétel, ami mutatja a Mélik vagyon nagyságát: tutajozásból és faüzleti befektetésből – 62.000 Ft, váltóra kiadva 3000 Ft, takarékpénztárakban (készpénz és részvények) 30.000 Ft, 60 db. szarvasmarha és 30 db. Ló, bolti árú cikkek 4000 Ft, faüzletbe való befektetés 50.000 Ft, a szegedi fűrészüzlet jövedelméből 20.000 Ft stb.”³⁰

Id. Mélik István halála után ifj. Mélik István örökölte a gyergyói vagyon nagy részét. Ifj. Mélik István (1872–1938) és felesége Csíky Ilona nagy hozzáértéssel vezették a gazdaságot. Kísérleteztek alpesi állattenyésztéssel, Svájcból és Ausztriából hozattak fajszarvasmarhákat.³¹ A Mélikek jótékonyági tevékenységükről híresek voltak az egész vármegyében. Lázár Matild Bélborban telket adományozott a római katolikus egyháznak. A remetei templomot kibővítették. A csíksomlyói kegytemplom főbejárata feletti Szent Cecíliát ábrázoló színes üvegablakot szintén ők adományozták. Mélik István volt az egyetlen, aki a birtokain átmenő vasútért felajánlott kárpótlást a magyar államtól nem fogadta el.³²

²⁸ Laczkó-Szentmiklósi Endre: *Mélik család*. <https://gyergyoremete.ro/wp-content/uploads/2018/09/melik.pdf> (2024.04.29)

²⁹ *A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája II. Gazdacímtár (1897)*. Budapest, 1897, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság. 118–119.

³⁰ Laczkó Szentmiklósi: i.m. 1.

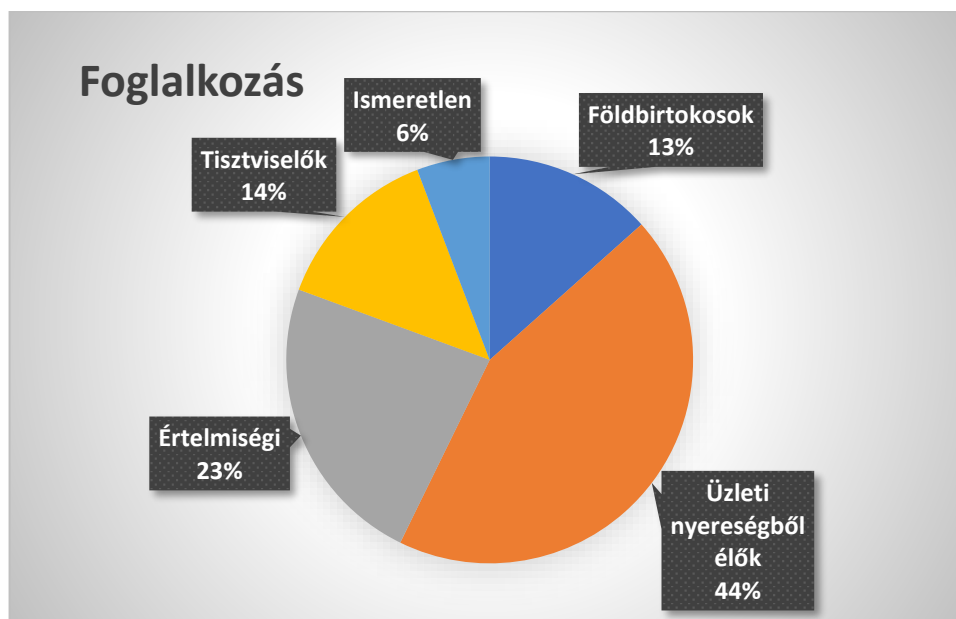
³¹ Uo. 1.

³² Uo. 2.

Foglalkozás

A foglalkozás kategorizálásánál nagyrészt a Nagy Botond tanulmányában használt kategóriákat használtam. Négy kategória alapján csoportosítottam a listákon megjelenő személyeket. Ezek pontos beazonosításának problematikáját már ismertettem. A négy kategória: földbirtokos, üzleti nyereségből élő, az értelmiségi és a hivatalnok.

Azok közül, akinek adóját kétszeresen számították be, a legtöbbet ügyvédi oklevéllel rendelkeztek, 70 ilyen személyt lehet beazonosítani. Utánuk következik a bírói oklevéllel rendelkező 32 személy. Egy személlyel maradnak le tőlük a lelkészek. Ezeken kívül megjelenik 21 személy orvosi, 13 tanári, 9 gyógyszerészi, valamint 3-3 mérnök és erdész. Csekély számban vannak iparkamarai tagok is, öten, akik szintén kétszeres adóbeszámításra voltak jogosultak. A kétszeres adóval beszámított tagok száma jelentős mértékben növekedett a vizsgált periódus idején. Míg 1889-ben 34 személynek számolták kétszeresen az adóját, addig 1914-ben már 70 személynek, ami azt jelenti, hogy a lista 60%-át a valamilyen oklevéllel rendelkező személyek alkották. Az oklevéllel rendelkezőket két kategóriába sorolhatjuk: vannak szabad az értelmiségiek és hivatalnokok, akik szintén oklevéllel rendelkeztek.

5. ábra

A teljes listán legnagyobb arányban az üzleti nyereségből élők szerepelnek, 44%-kal (242 személy). Az üzleti nyereségből élőknel viszont fontos megjegyezni, hogy ezek a személyek is rendelkezhetek jelentős földbirtokkal, viszont emellett kereskedelemmel is foglalkoztak, ezért inkább kereskedőként jelentek meg ezeken a listákon. A 'birtokos és

kereskedő' besorolás is arra enged következtetni, hogy ezzel a megnevezéssel jelölt személyek kereskedéssel foglalkoztak inkább, viszont jelentős földbirtokkal is rendelkeztek az üzleti tevékenységük mellett. Általában az üzleti nyereségből élők dominálják a listákat. Vannak listák, ahol nem használják ugyanarra a személyre a „birtokos és kereskedő” kifejezést, főleg ezeken a listákon látható egy tisztább kép a foglalkozásról. Az 1898-as évben 68 kereskedőt találunk, ez a legmagasabb érték a vizsgált évek közül. Kisebb számban ott szerepelnek, ahol problematikus a foglalkozás meghatározása a „birtokos és kereskedő” kategória miatt.

A kereskedők teszik ki ennek a kategóriának a legnagyobb részét. Megfigyelhető a listákon az a tendencia, hogy minden üzleti tevékenységgel foglalkozó személyt kereskedő megnevezéssel jelöltek. Egyes esetekben megjelenik a fakereskedő megjelölés is, pontosítva, hogy az adott személy fakereskedéssel foglalkozik. A kereskedők mellett beazonosítható 11 vendéglős, 9 mézárós és 4 szeszgyáros vagy sörfőzéssel foglalkozó személy.

Az üzleti nyereségből élők egy része az idegenből érkező személyek közül került ki. Az iparosok jelentős része idegenből érkezett és Csík vármegyében telepedett le. Például a Bajorországból érkezett Leicht János 1865-ban intézett kérést a csíkszeredai tanácshoz, hogy letelepedhessen a városban, amelyet el is fogadtak. Leicht János szappankészítő és gyertyaöntő mester volt és a legnagyobb adófizetők listáin is feltűnik.³³ A vendéglősök között is megjelennek idegenek. Hutter Pál 1884-ben érkezett Csehországból, szintén Csíkszeredában vásárolt ingatlant és ott hozta létre a Hutter vendéglőt és kávéházat.³⁴ Más esetekben nem külföldről, hanem Erdély vagy Magyarország más részeiről érkeztek a vármegyébe: Helwig G. János szász pékmester 1889-ben költözött Segesvárról Csíkszeredába. 1890-ben megvette és felújította a csíkszeredai fürdőt.³⁵

A földbirtokosok csak 13%-kal (74 személy) képviseltetik magukat. Azok a személyek kerültek ebbe a kategóriába, akikről meg lehetett állapítani, hogy fő jövedelmük a földbirtokból származott. A korai években nagyobb számban mutatható ki a jelenlétük, de idővel csökkenő tendenciát mutat. A legelső vizsgált évben, 1887-ben mutatható ki a legtöbb birtokos, ez 25 személyt jelent. A csökkenés a 1910-es évekre látható a legjobban. Az 1913-as évben 9 birtokos, 1915-ös évben már csak 4 birtokos azonosítható be, az utolsó évben pedig 7 birtokos.

³³ Vofkori György: *Csíkszereda és Csíksomlyó képes története*. Békéscsaba, 2007, Typografika. 29.

³⁴ Uo. 120.

³⁵ Uo. 97.

Az értelmiségi kategória 23%-ban képviselteti magát (129 személy). Ide soroltam az ügyvédeket, orvosokat, gyógyszerészeket, mérnököket, lelkészeket, tanárokat. A listán lévők közül mindenkinek kétszeresen számították be az adóját. Ebben a kategóriában egyértelmű növekedés mutatható ki az évek során. A kezdeti képviselőtűk a korszak vége felé megduplázódik. Az első évben 1887-ben 21 ebbe a kategóriába illő személy mutatható ki, 1917-ben már 54 személy jelenik meg. A kategória legnagyobb részét az ügyvédek teszik ki, összesen 54 ügyvéd szerepel a listákon. Az ügyvédek után a lelkészek következnek, számuk 31-re tehető. Ezek közül egy személy református lelkész, a többi – a vármegye felekezeti összetételét leképezve – katolikus. A római katolikus papok között egy gyergyói örmény szertartású lelkész is található. Utánuk az orvosok következnek 21-en. Az orvosok között van járásorvos, körorvos, főorvos, városi orvos, fürdőorvos és állatorvos. A listán található 13 tanár is, amelyből 4 iskolaigazgató. Ezen kívül a listákon 9 gyógyszerész és 3 mérnök is megjelenik. A listákat általában az üzleti haszonból élő személyek vezették, kivételt képez az 1897-es év, amikor a dítrói Szathmári János gyógyszerész került a lista élére.

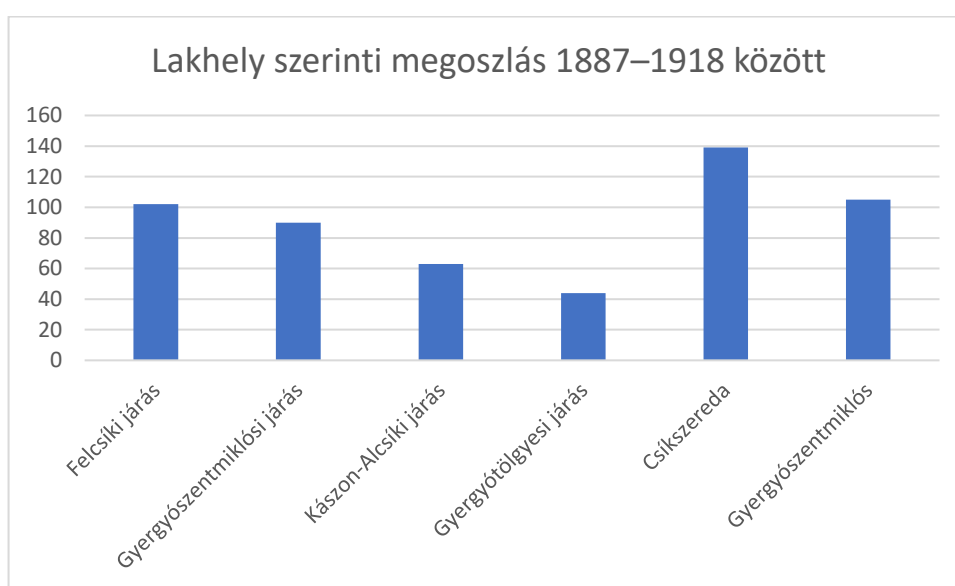
Az utolsó kategóriát a hivatalnokok képezték. A hivatalnokok 14%-kal képviseltetik magukat (76 személy). Ebben a kategóriába kerültek a különböző tisztviselők, bírák, jegyzők, vármegyei és városi hivatalnokok. Adójukat nagyrészt kétszeresen számolták be, de nem minden listán lévő tisztviselő rendelkezett oklevéllel. Számuk 17-10 között mozog, és nem mutatható ki jelentős növekedés az évek során. Az igazságszolgáltatásban dolgozók közül a legtöbb a törvényszéki bíró/elnök (15), rajtuk kívül még megtalálhatóak a járásbírók (8) és az ügyészek (3). A közigazgatási hivatalnokok képviselői közül megjelennek a vármegyei jegyzők és aljegyzők (14), alispánok (3), szolgabírók (3) és árvaszéki ülnökök (2). Kisebb számban szerepelnek különböző más foglalkozások: polgármester (3), postamester (2). Ezen kívül megjelenik még a listákon négy főispán. Az országgyűlési képviselőket is ide soroltam be, bár nem tartom őket a hivatalnoki réteg képviselőinek. A listákon öt képviselő azonosítható be.

A maradék 6%-ot (32 személy) nem sikerült beazonosítani, ezek általában egy-két alkalommal szerepelnek a listákon, és pont olyan listákon, amelyek nem tartalmazzák a felsorolt személyek foglalkozásait.

Lakhely

Az összes listán szereplő tagból csupán 5 személynek nem sikerült beazonosítani a lakhelyét. A legtöbb listán szereplő személy Csíkszereda és Gyergyószentmiklós városából származik. Csíkszereda lakhelyként 139 személy esetében szerepel, míg Gyergyószentmiklós

105 személynek. Csíkszereda Csík vármegye központja és 1907-ig a vármegye egyetlen rendezett tanácsú városa. Csíkszereda első helye azért is jelentős, mert még 1910-ben is csak 3.701 lakossal rendelkezett.³⁶ Ez is mutatja a megyeszékhely funkciójának jelentőségét. A két említett városon kívül, ha a többi személyt járások szerint kategorizáljuk, akkor a következő kép rajzolódik ki: a legtöbben a Felcsíki járásban laktak, ez 102 személyt jelent, utána következik a Gyergyószentmiklósi járás 90 személlyel, majd a Kászon-Alcsíki járás 63 személlyel és végül a Gyergyótölgyesi járás 44 személlyel. A listán szereplő személyeket, ha a közigazgatási reform előtti székely székek szerint szeretnénk megvizsgálni, akkor Csíkszéket 295 személy reprezentálja, Gyergyószéket 239 személy,³⁷ míg Kászonszéket mindössze 9 személy.

6. ábra

A Felcsíki járásból Szépvíz lakosai szerepelnek a legtöbben. Ez nem meglepő, ha tudjuk, hogy Szépvíz jelentős örmény központ volt. A későbbiekben Szépvíz majd külön járást fog alkotni, de a felcsíki járáshoz soroltam, mivel 1876-os közigazgatás átalakításakor még nem alkotott külön járást. Szám szerint 34 szépvízi lakos jelenik meg, a második helyen megjelenő település Várdotfalva 10 személlyel. A Kászon-Alcsíki járásban a leggyakrabban megjelenő személyek Szentimre és Szentmárton lakói 10-10 személlyel. A Gyergyószentmiklósi járásban

³⁶ *Magyar Statisztikai Évkönyv*. 18. Új folyam (1910). Budapest, 1911, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája. 13.

³⁷ A Gyergyótölgyesi járással együtt.

Ditróból jelenik meg a legtöbb személy (24). Végül a Gyergyótölgyesi járásban Tölgyes lakói szerepelnek a legtöbben (30-an).

A listákon tehát Csíkszeredából és környékéről több ember szerepel, mint Gyergyószentmiklósról és környékéről, viszont érdekes, hogy az első helyeket majdnem mindig Gyergyóból származó személyek dominálják. Igaz, ehhez nagyban hozzájárult, hogy Mélik István gyergyóremetei lakos akkora adót fizetett, hogy sok évig nem tudták az utána lévőket megközelíteni. A listák alapján a Mélikek a vármegye legvagyonosabb családjának számítottak. A lista első helyére 31 évből 29 évben Gyergyó környéki személy került. Id. Mélik István 1887-től 1896-ig mindig első helyen szerepel. Két évvel a halála után, fia ifj. Mélik István a vagyont megörökölve 1899-ben már első helyen szerepel és első helyen jelenik meg a továbbiakban 12-szer.

Etnikum

A vizsgált listákon megjelenő nevek alapján sok esetben meg lehet állapítani, vagy legalábbis megbecsülni egyes személyek etnikumát. A listákon jelentős számú örmény származású személy jelenik meg. Az örményeken kívül zsidó kereskedők is megjelennek. Előre szeretném bocsátani, hogy a besorolás az illetők származására, és nem a nemzeti identitására vonatkozik. Utóbbit egyrészt nem is tudjuk megállapítani, másrészt az örmény származásúak a dualizmus idejére jórészt már magyar anyanyelvűek voltak és bár őrizték külön származástudatukat, de a magyar nemzet részének tartották magukat. Ez részben a zsidó származású személyekről is elmondható.³⁸ Azt is szükséges hangsúlyozni, hogy a nevek alapján több okból is problematikus megállapítani valaki etnikumát. Például a Lázár családnévvel rendelkezők között megjelennek magyar főnemesek (a gróf Lázár család) és örmények egyaránt, de székely családok neve is lehetett. A listán megjelenik gróf Lázár Miklós, akiről meg lehet állapítani, hogy főnemes volt, de megjelenik Lázár Kajetán, aki nagy valószínűséggel örmény származású. Sok névről elég biztosan kimutatható, hogy az adott személy örmény vagy zsidó származású. Találhatóak például a szépvízi és gyergyói örmény családokról tanulmányok, amelyek alapján biztosabban beazonosíthatók az illető személyek.

³⁸ Lásd Pál Judit: *Armenian Image – Armenian Identity – Assimilation of the Transylvanian Armenians in the 18th and 19th Centuries*. In: Agnieszka Barszczewska, Lehel Peti (eds.): *Integrating Minorities: Traditional Communities and Modernization*. Cluj-Napoca, The Romanian Institute for Research on National Minorities, Kriterion, 2011. 13–32.

A gyergyói örmény Lázár család tagjait a listákon, egy 1880-ban készült esküvői kép alapján és a hozzá tartozó tanulmány alapján sikerült beazonosítani. Ezen a képen a Kopacz, Bocsánczy, Csiky és Kabdebó örmény családok tagjai is megjelennek. Ezek a családok tagjai is feltűnnek a vizsgált listákon.³⁹

A vizsgált listákon 136 személyről valószínűsíthető, hogy örmény és 45 személyről, hogy zsidó származású. Két személyről mondható el biztosan, hogy román etnikumú. Ezeken kívül, még találni olyan személyeket is, akik külföldről származnak, például van cseh és német. Továbbá találhatóak olyan nevek is a listán, amelyekről nem lehet megállapítani biztosan, hogy milyen származásúak.

Érdekes kitérni a gyergyószentmiklósi Orel család történetére. Orel Máté vagy Mátyás a neoabszolutizmus korszakában telepedett le Gyergyóban, ahol a vegyes járási hivatal biztosa majd egyesbíró volt. A dualizmus időszakában ügyvédként tevékenykedett, egészen 1906-ban bekövetkezett haláláig. Orel 18 évig volt a törvényhatósági bizottság virilis tagja. Jelentős szerepet játszott a gyümölcstermesztés meghonosításában, a Gyergyói Gazdasági Egyesületnek volt hosszú időn át az elnöke.⁴⁰ A fia, dr. Orel Dezső is jelentős szerepet játszott Gyergyószentmiklós életében. Dr. Orel Dezső az 1907-ben városi rangra emelt Gyergyószentmiklósnak volt az első polgármestere egészen 1919-ig. A *Gyergyó* című lap főszerkesztőjeként is ismert volt a neve.

Az 1860-as években érkezett Romfeld család tagjai is megtalálhatóak a listákon. Ez a család a Szudéta-vidékről érkezett, és ők hozták létre az első sörgyárakat Csíkszeredában és Gyergyószentmiklóson, amelyekben német technológiával állították elő a sört. Romfeld Félix Csíkszeredában, Romfeld János pedig Gyergyószentmiklóson működtette sörgyárát.⁴¹ Jelentős szerepük volt a vármegye gazdasági életében, mivel ekkor történt meg a nagyipari, gyári termelés irányába való első elmozdulás.⁴²

³⁹ Wotsch Gyula: Egy 1880-ban készült örmény esküvői kép margójára... *Erdélyi örmény gyökerek*. 21. évf. (2017) 231. sz. 42–44.

⁴⁰ Pál Judit: A székely székek tisztikarának változásai a reformkortól a kiegyezésig. In: Fejér Tamás – Gálfi Emőke (szerk.): *A rendtartó történész. Tanulmányok Imreh István születésének századik évfordulójára*. Kolozsvár, 2020, Erdélyi Múzeum-Egyesület. 350.

⁴¹ Ladó Ágota: *Gyár a fejlődő Csíkszeredában*. Erdélyi Krónika Történelmi Portál. 2022.04.12. <https://erdelyikronika.net/2022/04/12/gyar-a-fejlodo-csikszeredaban/> (2024.04.10.)

⁴² Vofkori: i.m. 263.

A nyomdatulajdonos Szvoboda József anyja örmény, apja cseh származású volt.⁴³ A csíkszentmihályi Miniér Albert birtokos családja francia eredetű.⁴⁴ A Miniér család V. Ferdinándtól kapta 1841-ben a magyar nemességet, Minier Lajos kapitány a francia hadjáratokban, 1813–14-ben szerzett érdemeiért, maga és a Sándor Katalintól származó gyerekei számára.⁴⁵ Megjelenik egy olasz név is, Giacomuzzi Baptiszt, aki egy Gyergyószentmiklóson élő építész volt,⁴⁶ és aki a *Gyergyói első takarékpénztár-részvénytársaság* igazgató tagja is volt.⁴⁷ Egy Hasszán Machmet névű személy is megjelenik 1889-től 1901-ig több alkalommal, valószínűleg török származású volt.

Az örmények súlya ezeken a listákon jelentős, a vármegye gazdasági életében betöltött szerepük megkérdőjelezhetetlen. Az örmények jelentős számban Gyergyószentmiklóson és Szépvízen telepedtek meg. A leggyakrabban előforduló személyek között több örmény etnikumú személy is kimutatható. Az előbbieken már többször említettem a Mélik a családot, ők az egyik legjelentősebb örmény család, az idősebb és ifjabb Mélik István összesen 29-alkommal szerepelnek. Szintén a leggyakrabban szereplő örmények közé tartozik Ávéd János gyergyóalfalusi kereskedő, aki 29-szer és a csíkrákosi Mánya Kristóf örmény kereskedő, aki 27 alkalommal szerepel a listákon. Az örmények nem csak a kereskedő szakmában jeleskedtek, hanem az értelmiségi pályán is, ezt példázza dr. Fejér Antal esete is. Dr. Fejér Antal szépvízi örmény családban született, jogi tanulmányai elvégzése után Csíkszeredában nyitott ügyvédi irodát. Ügyvédi pályafutása mellett a felsíki választókerület országgyűlési képviselője is volt.⁴⁸

A Zakariás örmény család tagjai szintén jelentős számban jelennek meg. Zakariás család Gyergyó környékén és Szépvízen is megtalálható, viszont a két család nem azonos. Egy személy megjelenik a kézdivásárhelyi Zakariás családból is. A listákon összesen 17 Zakariás vezetéknévű személy jelenik meg.⁴⁹ A Csíkszeredai városközpont kő- és téglá épületeinek nagy

⁴³ Szabó: i.m. 147.

⁴⁴ *A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája II. Gazdacímtár* (1897). Budapest, 1897, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság. 596.

⁴⁵ Szádeczky Lajos: *Székelváltár V. kötet (1296–1603.)* Kolozsvár, 1896, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája. 7.

⁴⁶ *Székelváltár*. 5. évf. (1888) 20. sz. 3.

⁴⁷ Galánthai Nagy Sándor (szerk): *Mihók-féle Magyar Compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv*. 28 évf. (1900) I. rész. Budapest, 1900, Légrády Testvérek Könyvnyomdája. 344.

⁴⁸ Szabó: i.m. 132–134.

⁴⁹ Száva Tibor-Sándor: *Szépvízi magyarörmények nyomában*. Bécs, 2003, Palatia Nyomda és Kiadó Kft. 273.

része a 19. század fordulójától az örmény származású kereskedők tulajdonába került. A Szépvíztől Csíkszeredába költöző örmény kereskedőknek jelentős szerepük volt a városkép alakításában. A Zakariás testvérek, Manó és Jenő ügyvédek nagyméretű, impozáns épülettel rendelkeztek Csíkszeredában.⁵⁰

Zsidók legtöbbször a Gyergyótölgyesi járásból kerültek fel a listára. Az ide letelepedő zsidókat főleg a fakitermelés által kínált lehetőségek vonzották. Viszont nem tudtak annyira könnyen érvényesülni, mivel a fakereskedelem sokáig az örmények kezében volt.⁵¹ A zsidók közül legtöbbször a hollói Smilovics Zélig fordul elő, aki főleg fakereskedéssel foglalkozott. *Smilovics Zélig és társai Domokvölgyi erdő kihasználási társaság* néven volt a cége bejegyezve Gyergyóhollón.⁵² Smilovics Zélig a listákon 19 alkalommal fordul elő. Megjelennek többször más zsidó kereskedők is, így a tölgyesi Heim kereskedő családból Heim Ábrahám 12-szer és Heim Simon 8-szor.

A vizsgált éveken kevés főnemesi ranggal rendelkező személy jelenik meg. A két gróf a szárhegyi Lázár családból, Lázár Miklós és Lázár Mór mellett feltűnik még báró Bánffy Albert is, aki Tusnádfürdőn rendelkezett egy villával.⁵³

⁵⁰ Vofkori: i.m. 49–50.

⁵¹ Kovács Szabolcs: Zsidók Székelyföldön. Erdélyi Krónika Történelmi Portál. 2024.01.21. <https://erdelyikronika.net/2024/01/21/zsidok-szekelyfoldon/> (2024.04.10)

⁵² I. Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékből. *Központi Értesítő*. 42 évf. (1917) 102. sz. 2213.

⁵³ <https://www.mutargy.com/konyv-papirregiseg/1902-tusnadfurdo-baile-tusnad-baro-banffy-villa-villa-ek->

A virilisek elitcsoportja: gyakran előforduló személyek

Mint említettem, van néhány olyan személy, akiknek hosszú időn keresztül állandó helyük volt a virilis listákon. Közülük az első helyen Mikó Bálint áll. Mikó Csíkszőgödben született 1840-ben. Apja Mikó Mihály aktív szerepet játszott az 1848–49. évi forradalomban és szabadságharcban, és ezért a neoabszolutizmus korában fogházbüntetést szenvedett. A kiegyezés után az akkor képviselő Mikót Marosszék főkirálybírójává nevezték ki. 1874-től 1881-ben bekövetkezett haláláig Csíkszék főkirálybírója, majd Csík vármegye főispánja volt.⁵⁴ Iskolai tanulmányait előbb Csíksomlyón végezte, majd Brassóban, Kolozsváron, Marosvásárhelyen folytatta a tanulmányait. 1876-ban Csíkszereda országgyűlési képviselőjévé választották. 1882-ben Csíkvármegye főispánjává nevezték ki. 1892-ben a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntették ki, majd 1900-ban a Szent István rend kiskeresztjét kapta meg. 1905-ben lemondott a belpolitikai válság miatt. Lemondásakor valóságos belső titkos tanácsosi címet kapott. 1919-ben halt meg.⁵⁵ A vizsgált évek összes listáin szerepel, főleg a csíkszőgödi fölbirtokának köszönhetően.

A listákon a második leggyakoribb szereplő id. Gál József csíkszeredai kereskedő, aki a Csíkszeredai Takarékpénztár igazgatója volt több éven keresztül. A harmadik leggyakrabban szereplő személy az örmény származású Ávéd János gyergyóalfalvi kereskedő, aki 29-szer szerepel a listákon. Utánuk következik Gözsy Árpád gyógyszerész, aki a Gözsy gyógyszerész dinasztiából származik. Apja Gözsy Leó-Béla gyógyszerész 1860-tól 1878-ig működtette a Fekete Sas nevű gyógyszertárát Csíkszeredában. Fia Gözsy Árpád 1896-ban szerzett gyógyszerészi oklevelet, majd 1898-ban apja örököséként ő lett a Fekete Sas gyógyszertárnak a vezetője. Gözsy Árpád 28-szor jelenik meg a listákon.⁵⁶

A negyedik leggyakrabban szereplő személy a csíkszeredai Élthes Zsigmond, aki karrierje csúcsán törvényszéki bíróként tevékenykedett. A nemes származású csíktusnádi Élthes családból származott. Tanulmányai során ügyvédi és bírói oklevelet szerzett, viszont inkább a bírói pályát választotta. A csíkszentmártoni járásbíróshoz került, majd a csíkszeredai

⁵⁴ Lásd Süli Attila: *Mikó Mihály visszaemlékezése a szabadságharc csíkszéki végnapjairól és bujdosásáról*. Gyergyószentmiklós, F&F International, 2019; Pál Judit: Az utolsó székelyföldi királybírák és az első főispánok. *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*. Szerk. Kelemen Imola, VII, Csíkszereda, Csíki Székely Múzeum – Pro-Print, 2011. 145–154.

⁵⁵ Madarász Elemér (szerk.): *Magyar politikai lexikon (Politikai Magyarország) 2. 1929- 1935*. Budapest, 1936, Merkantil-Nyomda. 290.

⁵⁶ Vofkori: i.m. 56.

törvényszékhez, ahol 40 évig szolgálta a vármegyei igazságszolgáltatást. A legtöbb időt úrbéri bíróként töltötte, sokat foglalkozott a birtokrendezésekkel és arányosításokkal. A csíkszeredai törvényszéknél először őt nevezték ki táblai bírónak, ami ritka elismerés volt.⁵⁷ A törvényhatósági bizottságban is aktív szerepet játszott, 29 éven keresztül volt virilisként a bizottság tagja. Nyugdíjazása után ügyvédi irodát nyitott, keresett volt főleg a birtokrendezésben szerzett tapasztalatai miatt. Majd a vármegye helyettes tiszti ügyésze is volt, és a tiszti ügyész hadba vonulása után két évig ő kellett ellássa az ügyészi és árvaszéki teendőket is díjazás nélkül. A román betörés után visszatért Csíkszeredába, de a háza romjait nem sokáig tudta szemlélni, ezért Brassóba költözött az egyik lányához. 1920-ban halt meg.⁵⁸

Tivai Nagy Imre Csíksomlyón született, iskoláit Csíkszentkirályon kezdte, majd a csíksomlyói és székelyudvarhelyi gimnáziumban folytatta tanulmányait, végül Kolozsváron jogakadémiát végzett. A Mezőgazdasági Felső Népiskola alapítója, igazgatója, tanára volt 27 éven keresztül. Csíkszentkirályon mintagazdaságot létesített, próbálta modernizálni gazdaságát. 1881-ben társszerkesztője a *Székelyföldnek*, a sepsiszentgyörgyi *Székely nemzet* című lapnak, valamint 1889-től a Csíkszeredában elinduló *Csíki Lapoknak*.⁵⁹ 1889 és 1914 között, több mint két és fél évtizeden át Csíkvármegye törvényhatósága közgazdasági előadója. Cikkeiben felhívta a figyelmet a székelység problémáira: a kivándorlásra, a szegénységre, a laikus, elmaradott mezőgazdasági termelési módra, az ipar és főleg a feldolgozóipar hiányára, az utak állapotára, az alkoholizmusra, a tagosítás nehézségeire, az erdőarányosítások folytán előállt veszélyre, hogy a közösségi, csíki székely megmaradást biztosító, létminimumot biztosító közösségi birtokok veszendőbe mennek az erdőarányosításokkal. Az Olt völgyi Víz Társulat és a Csíki Múzeum Egyesület, a Csíki Magánjavak igazgatótanácsának évtizedeken keresztül elnöke.⁶⁰ Munkái jelentek meg Csík vármegye közgazdasági állapotáról és a székely kivándorlásról. 1918 után elkezdte megírni az emlékiratait.⁶¹

⁵⁷ Élthes Zsigmond. *Csíki Lapok*. 32. évf. (1920) 5. sz. 1.

⁵⁸ Uo. 1–2.

⁵⁹ Szabó: i.m. 89.

⁶⁰ Uo. 90.

⁶¹ 1918 után megjelent írásai: *Cirkálások*. Szeredai emlékeimből 1885–1925. (Csíkszereda 1928); *Csíki Pantheon*. Emlékezés régi csíkiakról (Nagy András utószavával. Csíkszereda 1943); *Emlékezés régi csíkiakról* (Csíkszereda 1996). *Romániai magyar irodalmi lexikon IV. N–R*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2002. 30.

Dr. Bocskor Béla Csíksomlyón született 1862-ben, apja a nemes csíkszentmártoni Bocskor Mihály, aki a vármegyének volt tiszti főügyésze. Középiskoláit Somlyón és Brassóban, felsőfokú tanulmányait Budapesten végezte. Marosvásárhelyen nyerte el ügyvédi diplomáját. Csíkszeredában 1888-ban nyitott ügyvédi irodát. 1888 karácsonyán több társával együtt megalapították a *Csíki Lapokat*, amelynek első felelős szerkesztője lett. Meghatározó szerepe volt a vármegye közvéleményének formálásában. 1896-ban tiszti főügyésszé nevezésekor lemondott a *Csíki Lapok* szerkesztéséről. Ezt a tisztségét 1907-ig töltötte be.⁶² Pályája elején 48-as és Függetlenségi Párti elveket vallott, azonban 1896-ban a Szabadelvű Párt jelöltjeként indult a csíkkarcfalvi választókerületben, de az Ugron párti ellenzéki jelölttel szemben nem sikerült nyernie. Az ügyvédi és közéleti szerepe az 1916-os menekülés következtében szakadt félbe, amikor minden vagyona és értékes ingósága a háborús pusztítás áldozatává vált. 1931-ben hunyt el.⁶³

Következtetések

Kutatásom lényegében betekintést nyújt a Csík vármegyei gazdasági és politikai elit összetételébe. Csík vármegyében az átlag adóösszegek 1887–1918 között 117 és 556 forint között mozogtak, amely az országos átlag alatti szintet jelent. Ez a jelenség általánosan a Székelyföld gazdasági lemaradásával magyarázható, de Csík vármegye még a Székelyföldön belül is a legfejletlenebb vármegye volt. Ez megmutatkozik abban is, ha a minimális és az átlagos adóösszeget összehasonlítjuk Háromszék vármegyéével. A listán szereplő személyek gyakran cserélődnek, nagyrészüket csak egy-két alkalommal jelenik meg, ennek ellenére vannak gyakran előforduló személyek is, akik jelentős szerepet tölthettek be a vármegye gazdasági, társadalmi és politikai életében. Figyelemre méltó, hogy a listákon a legtöbbször az üzleti nyereségből élő személyek jelennek meg. Véleményem szerint ez a Székelyföldre jellemző kisbirtokosság meglétével magyarázható. Itt nem alakultak ki nagy földbirtokok, tehát a legnagyobb adófizetők általában kereskedők és a kis számú vállalkozó közül kerültek ki. Ezzel összefüggésben a vármegye gazdasági életében és a legnagyobb adófizetők között jelentős szerepet játszottak az örmény és a zsidó származású személyek. Ez abban is megmutatkozik, hogy éveken keresztül az örmény származású Mélik család vezette a listákat. Megfigyelhető

⁶² Daczó Katalin: Százhatvan éve született dr. Bocskor Béla. *Szereda. Origo*. 28. évf. (2022.) 3. sz. 20.

⁶³ Bartalis Ágost: Csíkszentmártoni dr. Bocskor Béla. *Csíki Lapok*. 48. évf. (1931). 40. sz. 1.

azonban, hogy a diplomások, akiknek adóját kétszeresen számították be, száma folyamatosan növekedett a korszak végéig.

A lakóhelyek szerinti előfordulás megfigyelése után, megállapítható, hogy nagy szerepe volt a megyeközpontnak, Csíkszeredának. A korszak alatt a megye központ jelentős fejlődésen ment keresztül, ebben nagy szerepet játszottak a listákon is szereplő csíkszeredai értelmiségi és üzleti haszonból élő személyek. Mellette Gyergyószentmiklós emelkedik ki, amelyik örmény lakosságának köszönhetően már azelőtt jelentős szerepet játszott, hogy 1907-ben hivatalosan is városi rangra emelték volna.

A kutatás következő lépéseként elemezni kellene a törvényhatósági bizottság választott tagjainak az összetételét is, hogy teljes képet kapjunk a vármegye gazdasági, társadalmi és politikai elitjéről.

Források és könyvészet

A virilisjegyzékek forrásai

RNL HML. Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Levéltára (Arhivele Naționale Române, Serviciul Județean Harghita). Nr. 7 Csík vármegye. Alispáni iratok (Prefectura Județului Ciuc. Subprefect), 1904/202, 1905/87, 1906/523, 1907/1890, 1915/304, 1917/129.

Csíki Hírlap. 2. évf. (1912)

Csíki Lapok. 1-25. évf. (1889-1913)

Gyergyó. 7. évf. (1907) 39. sz. 3.

Székely Nemzet. 4-11. évf. (1886-1893)

Székelység. 5-7. évf. (1909-1911)

Más források

Sajtó

Csíki Hírlap. 3. évf. (1913) 48. sz. 3.

Csikszereda. 2. évf. 53. sz. 7.

Székely Nemzet. 5. évf. (1888) 20.sz. 3.

Székelység. 3. évf. (1907) 2. sz. 2.

Bartalis Ágost: Csikszentmártoni dr. Bocskor Béla. *Csíki Lapok*. 48. évf. (1931). 40. sz. 1.

Csíki Lapok. 4-32. évf. (1892-1932)

Élthes Zsigmond. *Csíki Lapok*. 32. évf. (1920) 5. sz. 1–2.

Kiadott források

„Élő emlékezet” – Örmény származású családok Marosvásárhelyen – 10. rész. *Erdélyi Örmény Gyökerek*. 22. évf. 234. sz. (2018. március-április). 53–55.

„Élő emlékezet” – Örmény származású családok Marosvásárhelyen – 5. rész. *Erdélyi Örmény Gyökerek*. 22. évf. 225. sz. (2016. szeptember-október). 27–28.

A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája II. Gazdacímtár (1897). Budapest, 1897, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság.

Galánthai Nagy Sándor (szerk): *Mihók-féle Magyar Compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv*. 28 évf. (1900) I. rész. Budapest, 1900, Légrády Testvérek Könyvnyomdája.

Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékből. *Központi Értesítő*. 42 évf. (1917) 102. sz. 2213.

Magyar Statisztikai Évkönyv. 18. Új folyam (1910). Budapest, 1911, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája.

Magyar Statisztikai Évkönyv. 2. Új folyam (1894). Budapest, 1895, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája.

Pataki József (szerk): *Az Erdélyi Róm. Kat. Egyházmegyei Tanács vezetése alatt álló csíkszeredai Róm. Kat. Segítő Mária Gimnázium évkönyve az 1941-42 tanévről*. Csíkszereda, 1942, Szvoboda Miklós könyvnyomdája.

Romániai magyar irodalmi lexikon IV. N–R. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2002.

Szádeczky Lajos: *Székely oklevéltár V. kötet (1296—1603.)* Kolozsvár, 1896, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája.

Szakirodalom:

Bárdi Nándor–Pál Judit (szerk.): *Székelyföld Története*. III. köt. 1867–1990. Székelyudvarhely, 2016, MTA BTK–EME–HRM.

Daczó Katalin: *Jeles alcsíkiak A-D, Életrajzi Adattár*. Csíkszereda, 2020, Alutus Kiadó.

Daczó Katalin: Százhatvan éve született dr. Bocskor Béla. *Szereda. Origo*. 28. évf. (2022) 3. sz. 20.

Endes Miklós: *Csík-, Gyergyó-, Kászon-Székek (Csík Megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1994, Akadémiai Kiadó.

Feiszt György–Kosján László: A gazdasági elit kutatásának néhány kérdése a virilisjegyzékek alapján. In: Á. Varga László (szerk.): *Rendi társadalom-polgári társadalom Supplementum*. Debrecen, 1995, Csokonai Kiadó. 483–486.

Ferencz S. Alpár: Kaddis helyett a csíkszeredai zsidókról. *Székelyföld - Kulturális folyóirat*. 4. évf. (2000) 1. sz. 67–92.

Ferenczi Szilárd: Adatok a kolozsvári virilizmus történetéből (1872–1917). *Erdélyi Múzeum*, 72. évf. (2010), 1–2. sz. 17–29.

Garda Dezső: Gyergyószentmiklós története I. kötet. Csíkszereda, 2007, Státus Kiadó.

Gyáni Gábor: A középosztály és a polgárság múltja különös tekintettel a dualizmus kori Erdélyre. In: Pál Judit–Fleisz János (szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Csíkszereda, 2001, Pro-Print Könyvkiadó. 157–177.

Kovács Szabolcs: Zsidók Székelyföldön. *Erdélyi Krónika Történelmi Portál*. 2024.01.21. <https://erdelyikronika.net/2024/01/21/zsidok-szekelyfoldon/> (2024.04.10)

Laczkó-Szentmiklósi Endre: *Mélik család*. <https://gyergyoremete.ro/wp-content/uploads/2018/09/melik.pdf> (2024.04.29.)

Ladó Ágota: *Gyár a fejlődő Csíkszeredában*. *Erdélyi Krónika Történelmi Portál*. 2022.04.12. <https://erdelyikronika.net/2022/04/12/gyar-a-fejlodo-csikszeredaban/> (2024.04.10.)

László Lóránt: Marosvásárhely legnagyobb adófizetői 1881–1916 között. *Erdélyi Múzeum*, 72. évf. (2010) 1–2. sz. 30–41.

Madarász Elemér (szerk.): *Magyar politikai lexikon (Politikai Magyarország) 2. 1929-1935*. Budapest, 1936, Merkantil-Nyomda.

Magasvári Adrienn: Virilizmus és adózás a polgári korban. In: Czene-Polgár Vikória–Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes (szerk.): *Mérföldkövek az adó és vámigazgatás történetéből*. Budapest, 2017, Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata.

Nagy Botond: *Háromszék legkedveltebb adóalanyai 1871–1918*. In: Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Elitek Háromszéken a 19–20. században. A politikai, gazdasági, egyházi és kulturális élet szereplői. Tanulmányok*. Csíkszereda, 2015, Háromszék Vármegye – Pro-Print.

Pál Judit: A székely székek tisztikarának változásai a reformkortól a kiegyezésig. *Erdélyi Múzeum* 83. évf. (2021) 1. sz. 99-116.

Pál Judit: A székely székek tisztikarának változásai a reformkortól a kiegyezésig. In: Fejér Tamás – Gálfi Emőke (szerk.): *A rendtartó történelem. Tanulmányok Imreh István születésének századik évfordulójára*. Kolozsvár, 2020, Erdélyi Múzeum-Egyesület. 331–364.

Pál Judit: Armenian Image – Armenian Identity – Assimilation of the Transylvanian Armenians in the 18th and 19th Centuries. In: Agnieszka Barszczewska, Lehel Peti (eds.): *Integrating Minorities: Traditional Communities and Modernization*. Cluj-Napoca, The Romanian Institute for Research on National Minorities, Kriterion, 2011. 13–32.

Pál Judit: Erdélyi főispánok a Tisza-éra végén (1890–91). I. *Korunk*, harmadik folyam, XX. évf. (2009 március) 3. sz. 54–62.

Pál-Antal Sándor–Ördögh Imre–Balázs Dénes–Miklós Márton: *Csikmadaras. Egy felcsíki falu múltja és jelene*. Marosvásárhely, 2006, Mentor Kiadó.

Süli Attila: *Mikó Mihály visszaemlékezése a szabadságharc csíkszéki végnapjairól és bujdosásáról*. Gyergyószentmiklós, F&F International, 2019; Pál Judit: Az utolsó székelyföldi királybírák és az első főispánok. *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*. Szerk. Kelemen Imola, VII, Csíkszereda, Csíki Székely Múzeum – Pro-Print, 2011. 145–154.

Szabó Katalin: *Visszajátszás. Csíkszereda*, 2000, Státus Kiadó.

Száva Tibor-Sándor: *Szépvízi magyarörmények nyomában*. Bécs, 2003, Palatia Nyomda és Kiadó Kft.

Szongott Kristóf: *A magyarhoni örmény családok geneológiája*. Szamosújvár, 1898, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.

Tarisznyás Márton: *Gyergyó Történeti néprajza*. Bukarest, 1982, Kriterion Kiadó.

Vofkori György: *Csíkszereda és Csíksomlyó képes története*. Békéscsaba, 2007, Typografika.

Vörös Károly: *Budapest legnagyobb adófizetői 1873 – 1917*. Budapest, 1979, Akadémia Kiadó.

Wotsch Gyula: Egy 1880-ban készült örmény esküvői kép margójára... *Erdélyi örmény gyökerek*, 21. évf. (2017) 231. sz. 42–44.